

૧

૧

ૐ

શ્રી

નમો ત્યુનં ભગવઓ મહાવીરસ

શ્રી જૈન સત્યપ્રકાશ.

૫

શ

ACHARYA SRI KAILASSAGARSURI GYANMANDIR
SHREE MAHAVIR JAIN ARADHANA KENDRA
Koba, Gandhinagar - 382 007.
Ph. : (079) 23276252, 23276204-05
Fax : (079) 23276249

તંત્રી અને પ્રકાશક

શ્રી જૈન ધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિ તરફથી

શા ચીમનલાલ ગોકળદાસ.

[પાંજરાપોળ] અમદાવાદ.

ત્ય

પ્ર

કા

વિષય પરિચય

વિષય	લેખક	પૃષ્ઠ
મંગળાચરણ	....	૧
પ્રાક્ર કથન	તંત્રી	૨
સંતબાલની વિચારણા	પૂજ્ય આચાર્ય શ્રીમદ્ વિજય લલિતસૂરિ	૬
સમીક્ષાત્રમાવિષ્કરણ	પૂજ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીમદ્ લાવણ્યવિજય મહારાજ	૯
દિગમ્બર શાસ્ત્ર કૈસે બને ?	પૂજ્ય શ્રીમદ્ દર્શનવિજય મહારાજ	૧૩
બૌદ્ધ સાહિત્યની સમીક્ષા	"	૧૮
અહિચ્છત્રા	નાથાલાલ છગનલાલ શાહ	૨૦
ધર્મવાદ	ગાંધી મફતલાલ ઝવેરચંદ	૨૪

—: લેખકોને વિજ્ઞાપિતિ :—

- ૧ લેખક મહાશયોએ પોતાના લેખો કાગળની એક ખાત્રુ સહીથી સારા અક્ષરે લખી મોકલવા.
- ૨ દરેક લેખક મહાશય પોતાનો લેખ દર મહીનાની વદી પાંચમ પહેલાં મોકલી આપે.
- ૩ જૈન શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક મન્તવ્યથી ભિન્ન લેખ ન આવવો જોઈએ.
- ૪ સાદી સરળ ભાષામાં દલીલ પુસ્તક લેખો લખવા.
- ૫ લેખો પાછા મોકલવા માટે તંત્રી જવાબદાર નથી.

તંત્રી

છાપનાર: -કાન્તિલાલ વાડીલાલ પરીખ, અમદાવાદ પાનકાર નાકા સર્વ પ્રકાશ પ્રી. પ્રેસ

णमो त्थुणं भगवओ महावीरस्स

श्री जैन सत्य प्रकाश

पत्रिका १

वीर संवत् २४६१
श्रावण भास

विक्रम संवत् १९८१

जयइ जगजीवजोणी, वियाणओ जगगुरु जगणंदो
जगणाहो जगबंधु, जयइ जगप्पियामहो भयवं ॥१॥

जयइ सुआणं पभवो, तित्थयराणं अपच्छिमो जयइ
जयइ गुरु छोगाणं, जयइ महप्पा महावीरो ॥२॥

निव्वुइपहसासणयं, जयइ सया सच्चभावदेसणयं
कुसमयनासणयं, जिणिंदवरवीरसासणयं ॥३॥

પ્રાકૃ કથન

એકવાર એ સમય હતો કે ભારતમાં અને ભારત બહાર જૈનધર્મની વિજય પતાકા ફરકતી હતી. તેના ધૂનિત સિદ્ધાંતોનો ડિંડિનાદ ભારતના ખૂણેખૂણામાં સંભળાતો. જૈનધર્મના મહાન્ આચાર્યો ભૂતલમાં ઉઘાડે માથે અને ખૂદલે પગે વિચરી જૈનધર્મના સનાતન સત્ય સિદ્ધાંતોનો પ્રચાર કરી રહ્યા હતા. એવો એક પણ દેશ કે પ્રાંત, શહેર કે નગર બાકી ન હતું કે જ્યાં જીનવાણીની મેધગર્જનાઓ ન ગાજતી હોય. જૈનધર્મના અનુયાયીઓ-ઉપાસકો લાખો બદકે કરોડોની સંખ્યામાં વિદ્યમાન હતા. તેનાં પવિત્ર તીર્થધામો અને ધર્મસ્થાનોની-ગગનચૂમ્બી ભવ્ય મંદિરોની વિજય પતાકા સ્થાને સ્થાને ગૌરવપૂર્વક ઉચે ઉચે આકાશમાં ઉડતી હતી. ભારતનાં દરેક દર્શનોમાં જૈનદર્શન મૂખ્ય ગણાતું. જૈનધર્મ ભારતનો સર્વશ્રેષ્ઠ ધર્મ ગણાતો આવું ઉચ્ચ સ્થાન જૈનદર્શનનું હતું એવું મૂખ્ય કારણ એ હતું કે તેના ઉદાર, ગંભીર અને સુચારુ સત્ય સિદ્ધાંતોનો સુચારુ રીતવડે પ્રચાર કરનાર મહાન્ જૈનાચાર્યો હતા. તેમના હૃદયમાં ધર્મની

સાચી શુદ્ધભાવના, શુદ્ધ ધર્મ પ્રચારની ધગશ અને નિસ્વાર્થ ભાવે જગત્ કલ્યાણની જીવંત જ્યોતિ પ્રગટલી હતી; જના પ્રતાપે આકૃતના અધિકારને હડસેલી તેઓ જૈનધર્મનો વિજય ઝંડો ફરકાવવામાં સફલ થયા હતા. રાજમહારાજઓથી લઈને ગરીબની ઝુંપડી સુધી જીન વાણીનો પ્રચાર તેઓ સફલ રીતે કરી શક્યા હતા. શિવમસ્તુ સર્વ જગતઃ અને મિત્તીમે સંવલૂ-એસુના મહાન્ ઉદાર સિદ્ધાંતોનો પ્રચાર કરવા પૂર્વક જીનવાણીનું અમૃત વર્ષાવી રહ્યા હતા. જગત્ તૃષાતુર બની એ સિદ્ધાંતોનું પાન કરી આત્મ-કલ્યાણની સાધના કરી રહ્યું હતું. અને એ ઉદાર સિદ્ધાંતોના પ્રતાપે જ જીનશાસન સદાય જયવંતું છે. અમર હો અમર હો એ ત્રિકાલાબાધિત અવિચ્છન્ન શ્રીવીતરાગશાસન.

મુનિ સંભેલન

પરન્તુ સંસાર પરિવર્તનશીલ છે. પરિવર્તન એ તેનો અનાદિ સ્વભાવ છે. આજે જગત્માં પરિવર્તનનાં પ્રબલ આદાલનો પ્રગટી રહ્યાં છે. તે તેનાથી

જૈનધર્મના અનુયાયીઓ કેમ વચિત રહે.

વીરનીર્વાણ સંવત્ ૯૮૦ માં સિક્કાયલ્લની પવિત્ર છાયામાં આવેલા વલ્લભીપુરમાં (વળામાં) મહાત્મા દેવેદ્દિ ગણીક્ષમાશ્રમણે જૈનગામ-જૈનવાહ્યમયને પુસ્તકાર્થે કર્યું. અને તે વખતે તેમણે મહાન્ શ્રમણ સમ્મેલન કર્યું. ત્યારબાદ પંદરસો વર્ષ પછી હમણાં ભારતની જૈનપુરી રાજનગર (અમદાવાદ) માં મહાન્ શ્રમણ સમ્મેલન મળ્યું અને એ સમ્મેલને જૈનસંધને હિતાવહ સુંદર ઠરાવો કર્યા જે ઠરાવો પટ્ટકરૂપે અમદાવાદના નગરશેઠ કરતુર-ભાઈ મણીભાઈએ છપાવીને જાહેર કર્યા છે.

એ મહાન્ મુનિ સમ્મેલને પોતાના ઠરાવોમાં દશમો ઠરાવ આ પ્રમાણે કર્યો છે.

“ધર્મ ઉપર થતા આક્ષેપોને અંગે”

“આપણા પરમ પવિત્ર પૂજ્યશાસ્ત્રો તથા તીર્થાદિ ઉપર થતા આક્ષેપોના સમાધાનને અંગે (૧) આચાર્ય મહારાજ શ્રીમદ્ સાગરાનંદસૂરિજી (૨) આચાર્ય મહારાજ શ્રીમદ્ વિજયલલિધસૂરિજી (૩) પન્યાસજી મહારાજ શ્રી લાવણ્યવિજયજી (૪) મુનિરાજ શ્રીવિદ્યાવિજયજી (૫) મુનિરાજ શ્રીદર્શનવિજયજીની મંડળી નીચી છે. તે મંડળીએ તે કાર્ય, નિયમાવલી તૈયાર કરી શરૂ કરવું અને

બીજા સર્વ સાધુઓએ એ બાબતમાં યોગ્ય મદદ જરૂર કરવી. તેમજ એ મંડળીને જોઈતી સહાય આપવા શ્રાવકોને પણ પ્રેરણા અને ઉપદેશ આપવો.”

અનુક્રમે આ પૂજ્યમુનિમંડળીએ માસિક કાઢવા પ્રેરણા અમને કરી જથી આ જૈન સત્ય પ્રકાશ માસિક પ્રગટ થાય છે. આ માસિકના ઉદ્દેશો મહાન્ છે. અને આશય ઉદાર છે.

જૈનશાસન ઉપર થતા આક્રમણો અને આક્ષેપોનો બરાબર યુક્તિ, શ્રુતિ, તર્ક, શાસ્ત્ર અને દલીલોથી સંજ્ઞક જવાબ આપવો. અર્થાત કે જૈનશાસનની પ્રભાવના-વૃદ્ધિ કરવી.

હમણાં લાંબા સમયથી અંબાલાથી દિગંબર જૈનશાસ્ત્રાર્થ સંધનું મુખ્ય પત્ર જૈનદર્શન સનાતન સત્ય જૈન શ્વેતાંબર સંધ ઉપર, તેના સિક્કાંતો ઉપર અને પ્રભાવિક આચાર્ય મહારાજે ઉપર અણુધટતા મિથ્યા આક્ષેપો કરે છે. યદ્યપિ તેમાં લેશ પણ સત્યતા નથી માત્ર મનગઢંત કટપનાઓ અને ભ્રમણાત્મક વિચારો રજુ થાય છે. આવીજ રીતે ત્રણે ફિરકાની ઐક્યતાની વાતો કરનાર, ત્રણે ફિરકાના ઐક્યનો દાવો રાખનારા સ્થાનકવાસી જૈન કોન્ફરન્સના મુખ્યપત્ર જૈનપ્રકાશમાં નિંદાત્મક આક્ષેપાત્મક લેખો લખાય છે. તેમજ અસત્ય અને ભ્રમપૂર્ણ સાહિત્ય પણ

૪

તેઓ તરફથી પ્રગટ થાય છે. તેનો આશય જૈનધર્મના મુલતત્ત્વો પૈકીના એક તત્ત્વ શુદ્ધ ચૈત્યવાદ ઉપર પ્રહારો, અને પરમ પ્રભાવીક શાસનપ્રાણ મહાન ધૂરંધર વિદ્વાન પરમ ત્યાગમૂર્તિ જૈનાચાર્યોની નિંદા પ્રગટ કરે છે. તોપણ આપણે ખુશી થવા જવું છે કે આ લેખોના સન્જનક પ્રતિકાર આપણા મુનિરાજે આપી રહ્યા છે. પરંતુ અમને એક વાતનું તો અવશ્ય ડુખ થાય છે કે આ શાંન્ત સ્થાપવાના યુગમાં જૈન-સમાજના ત્રણે ફેરકાને એક કરવા મથનાર સન્જનો આવા આક્ષેપાત્મક નિંદા પૂર્ણ લેખો અને સાહિત્ય પ્રગટ કરે છે. જે કે આમાં નથી જૈનધર્મની સેવા કે નથી સ્વમતની સેવા.

આવીજ રીતે આર્યસમાજસ્ટો ઐક્યો અને ખીજ સમાજે તરફથી પણ સમયે સમયે પોતાના સાહિત્યમાં જૈનધર્મની નિંદા અને આક્ષેપો પ્રગટ થાયછે આ બધાને વ્યવસ્થિત રીતે જવાબ આપવા તેનો પ્રતિકાર કરવા એક સ્વ-તંત્ર પત્રની અનિવાર્ય આવશ્યકતા હતી અને આ પત્ર તે ખોટ પુરી કરે એ આશયથી આ પત્ર કાઢવામાં આવે છે, આ સિવાય મંડન-વધાયક પદ્ધ-તિએ જૈન તત્ત્વજ્ઞાન ઇતિહાસ, પુરાતત્ત્વ, વિજ્ઞાન, જૈનોનું વિદ્વદ્ ભોજ્ય-મૌલીક વિવિધ સાહિત્ય, સ્વાદ્વાદ

અનેકાન્તવાદની મહત્તા અને તેનું ગાં-ભીર્ય, પ્રાચીન શિક્ષાલેખો, જૈનશાસ-નના પ્રભાવકો, ધર્મવીરો, દાનવીરો આદિ મહત્વના વિષયોને પણ યથાવકાશે સ્થાન આપવું. આવા લેખો વિદ્વાનો પાસે લખાવરાવીને પણ પ્રગટ કરવા એવી ભાવના છે.

ન્યારે અવિચ્છિન્ન ત્રિકાલાખ્યાધિત શ્રીવીતરાગશાસન ઉપર ચૈતરકંથી આક્રમણો આક્ષેપો થઈ રહ્યા હોય તે વખતે ઉદારસીન ભાવ રાખવો મૌન રહેવું કે ઉપેક્ષા રાખવી એ કોઈ પણ રીતે હિતાવહ નથી. જૈનશાસનના દરેક અનુ-રાગીની શ્રીવીતરાગશાસનપ્રત્યે શ્રદ્ધા ભાવ પ્રેમભાવ રાખનાર દરેકની સ્પષ્ટ ફેરજ છે કે ધર્મ ઉપર આ થતાં આક્રમણો અને આક્ષેપોનો રીતસર જવાબ આપવા કઠીબદ્ધ થાય અને શુભે યથાશક્તિ ચતનીયમ્ એ ન્યાયથી અમે પણ આ કાર્ય ભાર ઉઠાવ્યો છે અને બનતી શક્તિએ કાર્ય કરીશું. એવી નિરંતર ભાવના છે.

આ માસિકપત્રમાં મૂખ્યપણે પ્રતિકારના લેખો આવશે અને એ સિવાય અમે આગળ જણાવી ગયા તેમ જૈનશા-સનની પ્રભાવના કરનાર સુંદર લેખોને પણ સ્થાન આપીશું.

હવે જૈનસમાજની પણ ફેરજ છે કે જૈનધર્મ ઉપર થતાં આક્રમણો તેમજ થતા આક્ષેપો ન્યાં ન્યાં જૂએ અને વાંચે

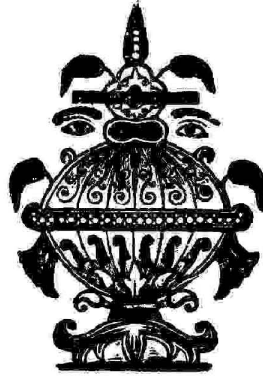
૫

તેના અમને સમાચાર આપે તેમાં બનતી સહાયતા કરે, અમારા માસિકના ગ્રાહક બને; તેનો વિદ્વાનોમાં જૈનજૈનતરવિદ્વાનોમાં પ્રચાર કરે. અમે અમારાથી બનતી બધી શક્તિથી આ થતા આક્ષેપો અને આક્રમણોના જવાબ આપીશું— અપાવીશું પરન્તુ જટલે અંશે આ માસિકનો પ્રચાર વધશે તેટલા સત્યનો પ્રકાશ વધુ ફેલાશે. અજ્ઞાનતાથી યથેલા આક્ષેપો દુર થશે, ભ્રમણાત્મક વિચારો ઓછા ફેલાશે મન ગઢાંત અને કાલ્પનિક આક્ષેપો પણ ઓછા થશે. જનતા સત્ય

સમજી તે સત્ય સ્વીકારવા તત્પર થશે. માટે દરેક પોતાની ફરજ સમજી અમારા કાર્યમાં સહકાર આપે.

અન્તમાં શાસન દેવ પાસે અમારી એ જ યાચના છે—પ્રાર્થના છે કે જૈન ધર્મના સનાતન સત્ય સિદ્ધાંતોના પ્રચારમાં અમને સહાયતા કરે; અસત્ય આક્ષેપોના પ્રતિકારનું શુદ્ધ બલ આપે; જગત્ના જીવો સનાતન સત્યનું દર્શન પામી આત્મકલ્યાણના પૂનિત પથે વળે એજ શુભેચ્છા.

(તન્ત્રી)

સંતબ્બાલની વિચારણા

અને

મૂર્તિપૂજા વિધાન

લે. આચાર્ય મહારાજ શ્રીમદ્ લલિતસૂરિ મહારાજ

આ જગત્ અનાદિકાળથી કુમતદ્વારા કલકિત છે. અને તીર્થની હયાતિમાં સુમતથી પણ અકિત છે જગતમાં દ્રંદતું સામ્રાજ્ય ચાલ્યું આવે છે. પુણ્ય અને પાપ, સુખ અને દુઃખ, હાસ્ય અને શોક, સંયોગ અને વિયોગ, રાત્રિ અને દિવસની જેમ સુમત અને કુમત પણ અનાદિથી જારી છે. સુમતની ખલિહારી છે અને કુમતની ગતિ ન્યારી છે.

મોહથી થતા કુમતિઓના અભિનયો મોહીઓને મન ંહાલા છે. અને સાચા ધર્મના પ્રચારોથી તે હંમેશાં નિરાળા છે. વીતરાગના શાસનમાં વીતરાગની મૂર્તિનું બહુમાન વિક્રમની પંદરમી શતાબ્દિ સુધી અખંડપણે વહી રહ્યું હતું ત્યાં સોલમી સદીમાં તેનો વિરોધ “લોંગાશાહે” શરૂ કર્યો.

લીમડી રાજ્યના અધિકારીની મદદથી તે રાજ્યમાં તેણે પ્રથમ મૂર્તિના વિરોધની શરૂઆત કરી. ને ત્યારથી મૂર્તિ પૂજાનો લોપ કરવાના વિચાર અને પ્રચારથી તેઓ લુંપકના નામથી પ્રસિદ્ધ થયા. ત્યારપછી સત્તરસો નવમાં લવણ

નામનો સાધુ થયો. અને તેણે હુંક મત કાઢી તે વાતનો જોર શોરથી પ્રચાર શરૂ કરી દીધો, તે વખતે શુદ્ધ સાધુઓની અદ્ય સંખ્યા હોવાથી જ્યાં જ્યાં તેમનો અભાવ રહ્યો ત્યાં ત્યાં ધીરે ધીરે અજ્ઞાન જનો કસાવા લાગ્યા. ને તે પંથ કેવળ સ્થાનકને માની મદિરો છોડી દેવાથી સ્થાનકવાસીના નામથી પ્રસિદ્ધ થયો. જગતના કોઈપણ મતાવલંબીઓમાંથી અમે ભગવાનની મૂર્તિને નથી માનતા એમ કહેવાને તૈયાર થયેલા પુરુષોને કહી દેવું જોઈએ કે તમે ભગવાનના કદર વિરોધી દેખાવો છો. કારણકે જે પ્રભુને સ્તવવા, માનવા અને પૂજવા લાયક માનીએ, તેમની મૂર્તિ પણ માનનીય, સ્તવનીય, અને પૂજનીય હોવી જોઈએ; આ વાત સાદી અક્ષલનો માણસ પણ સમજી શકે એવી છે. મૂર્તિપૂજા એ શબ્દનો અર્થ નહિં સમજનારજ લાગવતથી લેંસ ભડકે તેમ ભડકી ઉઠે છે. કોઈપણ તેમના મતનો અનુયાયી મૂર્તિપૂજાના સનાતન સિદ્ધાન્તને સ્વીકારે છે. ત્યારે તે લોકોમાં ભારે ઉત્પાત મચે છે. અને મૂર્તિને

ઉઠાવનાર આત્માનાં યશોગાન ગાવાં શરૂ કરી દે છે.

હાલમાં પણ સ્થાનકવાસીઓમાં એવોજ બનાવ બન્યો છે. તેમના મતના કાનજી સ્વામીએ સનાતન સત્ય રૂપે મૂર્તિનો સ્વીકાર કરી મુહુપત્તિ તોડી નાંખી ત્યારથી તેઓ ખજલખી ઉઠ્યા છે અને શ્રી જ્ઞાનચંદ્રજી ચતિ આદિના શાસ્ત્રના લખનારા લોક-શાસ્ત્રે શાસ્ત્રના પાઠો છોડી દઈ શાસ્ત્રની પુરી લખાઈ લેતાં ને તે પોલ પકડાતાં તેને કાઢી મુકવાથી મૂર્તિના નિંદક બની લીમડી રાજ્યનું શરણુ ગ્રહી લુંપક મતના સ્થાપનાર બન્યા. આવા સ્વ-લાવના લોકાશાને ધર્મ પ્રાણુ આદિના વિશેષજ્ઞોથી નવાજી મૂર્તિપૂજના સાચા. સિદ્ધાન્તને માન આપનાર મહાન પૂર્વાચાર્યોને અજ્ઞાન આલેખનાર “સંતખાલ” આદિ બહાર પડ્યા છે. તે અતિ ખેદનો વિષય છે. શ્રોડા વર્ષોથી ઉભય પક્ષમાં ચાલી આવતી શાન્તિનો તે લોકો તરફથી ભંગ થયો છે. મૂર્તિ પૂજા એ શબ્દ સમાસયુક્ત છે. જેના ત્રણ વિગ્રહ થઈ શકે છે તે આ પ્રમાણુ છે.

“ મૂર્ત્યાઃ પૂજા-મૂર્તિપૂજા.”

પછી વિલક્રિતથી.

મૂર્ત્યાઃ પૂજા—મૂર્તિપૂજા

પાંચમી વિલક્રિતથી.

મૂર્ત્યાં પૂજા—મૂર્તિપૂજા.

સાતમી વિલક્રિતથી.

આ ત્રણ વિગ્રહોનો એ અર્થ છે કે મૂર્તિની પૂજા મુર્તિથી પૂજા અને મુર્તિમાં પૂજા. અહીં પંચમી અને સાત-

મીના જે વિગ્રહો વિચારતાં માલુમ પડે છે કે મૂર્તિમાં મૂર્તિમાનની પૂજા એટલે પૂજ્ય તરીકે મૂર્તિમાન છે, અર્થાત્ જેમની મૂર્તિ છે તે મૂર્તિમાનજ મૂર્તિ-દ્વારા પૂજનીય છે. આવા અર્થની પૂજથી મૂર્તિનો વિરોધી પ્રભુનો દ્રોહી નહિ તો ખીજુ શું કહેવાય ? ભગવંતની મૂર્તિપૂજામાં પૂજાપંચાશકના સચચિતા પરમ પૂજ્ય શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરિ મહારાજ જેવા જિન મૂર્તિના અનન્ય ઉપાસકને મૂર્તિના વિરોધી આલેખવું એ સૂર્યના તેજને ખરેખર અંધકાર આલેખવા જેવું છે. સંતખાલે પોતાની સિદ્ધિના માટે જેટલા આચાર્યોને ક્રાન્તિકારક આલેખી મૂર્તિપૂજના નિષેધક લખ્યા છે. તે સર્વે મૂર્તિપૂજના અનન્ય ઉપાસક હતા. ખરી રીતે વિચારી એ તો જૈન આગમોનો જ્ઞાતા મૂર્તિપૂજનો સહર્ષ સ્વીકાર કરનારજ હોવો જોઈએ. કેટલાક સ્થાનકવાસીઓ પોતાના લોખા અનુયાયીને ભરમાવવા ખાતર કહે છે કે ગાયનુ એક પાષાણુમય પુતળું છે તેને દોહવાથી દુધ મળતું નથી તેમ પ્રભુમૂર્તિથી કોઈ પણ જાતનો ફાયદો આપણને થતો નથી. તો તેઓએ સમજવું જોઈએ કે એક ખુણામાં બેસી એક માણુસ પોકાર કર્યા કરે કે ગાય મને દુધ આપ. ગાય મને દુધ આપ. તો શું તેને દુધ મળી શકશે ? કહેવું પડે કે નહિજ મળે. તો પછી તમે ભાવનિષ્ણેપાના અભાવમાં તેમના નામનું સ્મરણુ શા માટે કરો છો ? નામ પણ જડ વસ્તુ છે તો પછી મૂર્તિને જડ કહીને ભાગનારા પણ તેમના નામનું સ્મરણુ

૯

કરનારા જડ ખરા કે નહિ ? આ વાત સંતબાલે વિચારવા જેવી છે. તેમજ જેણે કોઈ દિવસ સાક્ષાત્ ગાય જોઈ નથી પણ ગાયની મૂર્તિ જેના જોવામાં આવી છે. એવો માણસ અચાનક અરણ્યમાં ભૂલે પડ્યો તૃષાતુર થયો અને દેવયોગે તેણે સાક્ષાત્ ગાયને નિહાળી પણ તેમાંથી દુધ નીકળે છે તે માહિતી તેને પ્રથમની ગાયની મૂર્તિથી થયેલ હોવાથી તે ગાયવડે દુગ્ધપાન કરી પોતાનું જીવન બચાવી શકે છે. કેવળ નામના આધારે આવું કામ બની શકતું નથી. જીવો કે મૂર્તિથી કેવો ફાયદો થાય છે. ગાયની મૂર્તિ પણ દુગ્ધપાન આપી તાત્કાલીક મૃત્યુથી બચાવનાર ફાયદો છે તો પછી પ્રભુમૂર્તિ લવોલવના મરણથી બચાવી મુક્તિ આપે એમાં સંદેહ નથી. નાગકેતુએ પણ પ્રભુની પૂજા કરતાં કેવળ જ્ઞાનની અપૂર્ણ લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરી મુક્તિને પ્રાપ્ત કરી છે. એવીજ રીતે આર્દ્રકુમાર વિગેરેના કષ્ટાંતો સુયડાંગ સૂત્રની નિયુક્તિ આદિમાં અનેક છે.

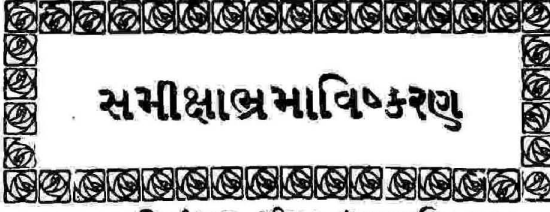
તેમજ અહીંથી ચારિત્ર ધર્મની વિરાધના કરી પાપોદયથી વિશાળ સમુદ્રમાં માછલાપણે ઉત્પન્ન થનારા જીવો જિનમૂર્તિના આકારવાળા મત્સ્યને નિહાલી જાતિસ્મરણ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી અણુશણુ દ્વારા સ્વર્ગોદ્દિગતિ પામે છે. તે મૂર્તિનો પ્રભાવ છે. સિંહની મૂર્તિમાત્રનેજ

જેણે જોઈ છે એવો પ્રાણી લયાનક જંગલમાં જઈ ચઢતાં સત્યસિંહને નિહાળી ઝાડ ઉપર ચઢી જઈ પોતાના જીવનને બચાવી શકે છે. કેવળ નામ માત્ર જાણનારો એના પંજામાંથી બચી શકતો નથી.

તેમજ શ્રી રાયપસેણી સૂત્રમાં સૂર્યા-લહેવના અધિકારમાં “ ઘુષ્ ઘાડં જિજ્ઞ-વરાણં ” એ સૂત્ર પાઠથી જિનપડિમા જિન સારીખી એ સૂત્રનું જીવ મનન કરવા જેવું છે. ભગવતિજીના વીશમા શતકમાં મહાન ત્યાગી લખ્ધિમંત મુનિ-વરો પણ પ્રભુ મૂર્તિને નમી સ્તવી પોતાની જાતને કૃતાર્થ માની છે. આ વાત પણ ભૂલવા જેવી નથી. તેમજ ઠેકાણે ઠેકાણે જૈનાગમોમાં પ્રભુમૂર્તિના પાઠો તથા પૂજનું વધાન હોવા છતાં તેને ઉડાવનાર લોકાશાને ધર્મપ્રાણ કહેવા કે ધર્મપ્રાણ કહેવા એ સંતબાલે મનન કરવા જેવું છે, શ્રીમાન હરિભદ્રસુરિજી મહારાજ પૂજ્ય હેમચંદ્રાચાર્ય મહારાજ તથા જીનચંદ્રસુરિજી મહારાજ આદિની હરેજીમાં લોકાશાને મુકવાનું સંતબાલનું અનુચિત સાહસ છે, તેમના આ સાહસ પર જગત હસાહસ કરે છે. સંતબાળ પ્રભુમૂર્તિના વિરોધીને ભલે વખાણે પણ યુક્તિથી મનન કરનાર મનુષ્ય તો તેવા જનોની સોબતમાં પણ પાપ માને છે કારણ કે પ્રભુમૂર્તિની આશાતના કરનાર પ્રભુના દ્રોહી ગણાય છે.

(અપૂર્ણ)

સમીક્ષાબ્રહ્મવિષ્કરણુ

લેખક—પરમપૂજ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીમદ્ લાવણ્યવિજયજી મહારાજ.

ક્યા સાધુ છાતા મી રક્ષે ?

સ્વેતામ્બરમતસમીક્ષાના લેખકના આ પ્રશ્નનો પ્રત્યુત્તર આપતા પહેલાં આ લેખકની બુદ્ધિના પરિચય માટે નીચેની વસ્તુ વિચારવા જેવી છે. આ પ્રશ્નને જન્મ આપવા માટે આચારાંગસૂત્રનો પાઠ આપવામાં આવેલ છે, તેમાં લેખકે ભાષાન્તરનું અવલમ્બન કરેલ છે. આચારાંગસૂત્ર ઉપર નિર્ચુકિત ભાષ્ય ચૂર્ણી ટીકા વિગેરે વિવરણ ગ્રન્થો વિદ્યમાન છતાં લેખક ભાષાન્તરનું અવલમ્બન કરે છે તે વાચકવર્ગે લક્ષ્યમાં રાખવા જેવું છે. તથા પોતાના લેખમાં બતાવવામાં આવતો પાઠ આચારાંગસૂત્રના બીજા શ્રુતસ્કંધની પ્રથમ ચૂલિકાના સાતમા અવગ્રહાધ્યયનના પહેલા ઉદ્દેશાના એકસોને પંચાવનમા સૂત્રનો છે. તેને બદલે લેખક આચારાંગ સૂત્રના ૧૫મા અધ્યાયનના પહેલા ઉદ્દેશાનો છે તેમ જણાવે છે, આમાં તો પ્રથમ આચારાંગ સૂત્રના આ પ્રસ્તુત વિલાગોનો અધ્યયન શબ્દથી વ્યવહાર પ્રસિદ્ધ છતાં અધ્યયનને બદલે લેખકે અધ્યાય શબ્દ વાપરેલ છે, તથા આચારાંગ સૂત્રના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધના નવ અધ્યયન છે અને ચતુર્થચૂલિકા પર્યંત બીજા શ્રુતસ્કંધનાં ૧૬ અધ્યયન છે. બન્ને આ રીતે એકત્રિત કરવાથી પચીસ અધ્યયન થાય છે. તેમાં આ પ્રસ્તુત અધ્યયનને પ્રથમથી ગણતાં સોલમું થાય છે. તેને બદલે

લેખકે પત્તરમું જણાવેલ છે. લેખકને સુઝે કે ન સુઝે તે વાત બાબુપર રહો પરન્તુ તેનો પક્ષ કરીને બીજા પણ કદાચ એમ કહે કે સાતમું મહાપરિણા અધ્યયન વિચ્છિન્ન થયેલ છે માટે તેને કાઢી નાખીને જ ગણત્રી થાય અને તે હિસાબે પત્તરમું કહ્યું તે વ્યાજબી છે, આ વાત પણ વિચારતાં વ્યાજબી નથી. કારણકે—

एकानुसंधानेऽपरं वृद्धितं भवेत् એકને સાંધવા જતાં બીજુ તુટી જાય આ ન્યાય પ્રાપ્ત થશે. કારણકે આગળ

“ સંતિ તત્થેગતિયસ્સ મિક્કલુસ્સ ”

ઈત્યાદિ પાઠને આચારાંગસૂત્રના દશમા અધ્યયનના પાઠ તરીકે લેખકે જણાવેલ છે તે નવમા અધ્યયનનો પાઠ થઈ જશે. કદાચ તેને દશમા અધ્યયનનો પાઠ સાબીત કરવા માટે મહાપરિણા અધ્યયનને ગણત્રીમાં લેશે તો પ્રસ્તુતપાઠને સોલમા અધ્યયનનો માનવો પડશે, આ દોષબલમાંથી મુક્ત થવાને માટે સુદ્રકનો દોષારોપણ સિવાય કોઈ બચાવ નથી.

લેખકે આચારાંગસૂત્રનો થોડો મૂલપાઠ સુકેલ છે તેમાં તથા તેના અર્થમાં એવી એવી ગંભીર ભૂલો કરી છે કે જેનું નિરીક્ષણ કરતાં કયા વાચક વર્ગને હાસ્ય અને ઘૃણા ઉત્પન્ન ન થાય ? લેખકે લખેલા મૂલપાઠની નકલ નીચે સુજબ છે.

૧૦

સે અણુપવિસિત્તાગામં વા જાવ રાયહાણિં વા જેવ સયં અદિન્નં ગિળ્હે-જ્જા, જેવ ણ્ણેણં અદિણં ગિળ્હાવેણ્જા જેવ ણ્ણે ણં અદિણં ગિળ્હંતં સમણુજા-ણેજ્જા । જેહિવિ સહ્ધિ સંપવ્વહ્ણ, તેસિપિયાઈ મિક્કૂ છત્તયં વા મત્તયં વા દંડગં વા જાવ ચમ્મચ્છેદ્દણગં વા, તેસિ પુવ્વામેવ ડગ્ગહં અણુણ્ણવિય અપ-હિલેહિય અપમજ્જિય ષ્ણે ગિળ્હેજ્જ વા પગિળ્હેજ્જવા, તેસિ પુવ્વામેવ ડગ્ગહં અણુણ્ણવિય પહિલેહિય પમજ્જિય ગિ-ળ્હેજ્જ વા પગિળ્હેજ્જ વા ” ૮૬૧ પૃ૦ ૩૧૭-૩૧૮

આ પાઠમાં અણુપવિસિત્તા અને ગામં આ એ પદો બુદ્ધા છતાં સાથે રૂપેલ છે અર્થાત્ પદ્મચ્છેદ જણાવેલ નથી, વા ને બદલે વા શબ્દ મુકેલ છે, ડગ્ગ બદલે ણ્ણેણં શબ્દ મુકેલ છે, એકજ સૂત્રના પાઠમાં એક ઠેકાણે અદિન્નં અને બીજે ઠેકાણે અદિણ્ણ આ પ્રમાણે ભેદ કરીને લખવાતું પ્રયોજન નથી. તેસિપિ અને યાઈ આ પદો બુદ્ધાં બુદ્ધાં હોવા છતાં સાથે મુકેલ છે. અર્થાત્ પદ્મચ્છેદ જણાવેલ નથી, તથા જાઈ ને બદલે યાઈ શબ્દ મુકેલ છે. ત્યારબાદ મિક્કૂ શબ્દ મુકેલ છે પણ આને બદલે મિક્કૂ શબ્દ બેઠ્ઠે એ અને આ મિક્કૂ શબ્દ પણ ખરીરીતે આ ઠેકાણે ઉપયોગી ન-થી. કારણકે અનન્વિત રહી બીય છે. છેવળગં ને બદલે છેવળગં શબ્દ મુકેલ છે, મત્તયં ને બદલે મત્તય શબ્દ મુકેલ છે, અણ-ણુવિય ને બદલે અણુણ્ણવિય શબ્દ મુકેલ છે, અપહિલેહિય અને અપમજ્જિય શબ્દ પછી દ્વિભાવ જણાવવા માટે અગ્રડો બેઠ્ઠે તે પણ મુકેલ નથી ડગ્ગિળ્હેજ્જા

ને બદલે ગિળ્હેજ્જા મુકેલ છે. ડગ્ગહં એ શબ્દ પછી જાઈજ્જા શબ્દ મુકેલ નથી, અણુવિય ને બદલે અણુણ્ણવિય શબ્દ મુકેલ છે. પમજ્જિય શબ્દ પછી તઓ શબ્દ મુકેલ નથી. તથા જયામેવ આ શબ્દ પણ મુકેલ નથી. આ તો માત્ર પાઠની અશુદ્ધિનું દિગ્દર્શન કરાવેલ છે. આને ઠેકાણે શુદ્ધ પાઠ તો નીચે પ્રમાણે બેવામાં આવે છે,

‘ સમણે ભવિસ્સામિ અણગારે અ-કિંચણે અપુત્તે અપસૂ પરદત્તમોઈ પાવં કમ્મં નો કરિસ્સામિત્તિ સમુદ્દાણ સવ્વં મંતે અદિન્નાણં પચ્ચક્ખામિ, સે અણુ-પવિસિત્તા ગામં વા જાવ રાયહાણિં વા ને-વસયં અદિન્નં ગિળ્હેજ્જા, નેવન્નેહિ અદિ-ન્નં ગિળ્હેજ્જા, અદિન્નં ગિળ્હેતે વિ અન્નેન સમણુજાણિજ્જા, જે હિ વિ સહ્ધિ સંપવ્વહ્ણ તેસિપિ જાઈ છત્તગં વા જાવ ચમ્મચ્છેદ્દણગં વા, તેસિ પુવ્વામેવ ડગ્ગહં અણુણ્ણવિય અપહિલેહિય ૨ અપમજ્જિ-ય ૨ નો ડગ્ગિળ્હેજ્જા વા પગિળ્હેજ્જ વા, તેસિ પુવ્વામેવ ડગ્ગહં જાઈજ્જા અણુવિય પહિલેહિય ૨ પમજ્જિય ૨ તઓ સંજયામેવ ડગ્ગિળ્હેજ્જ વા ૫૦ (સૂત્ર ૧૨૬) (અમ-ણો ભવિણ્ણ્યામિ અણગારોડ્ઠકિંચ્છનોડ્ઠપુત્તોડ્ઠ-પશુઃ પરદત્તમોજી પાપં કર્મ ન કરિ-ણ્ણ્યામિ ઇતિ સમુત્થયા સર્વં મદન્ત ! અદત્તાદાનં પ્રત્યાખ્યામિ, સોડ્ઠુપ્રવિહય-ગ્રામં વા યાવદ્રાજધાનોં વા નૈવ સ્વયમ-દત્તં ગૃણ્ણીયાત્, નૈવાન્યૈરદત્તં ગ્રાહયૈત્, અદત્તં ગૃણ્ણતોડ્ઠ્યન્યાન્નૈવ સમનુજાનીયાત્, યૈરપિ સાહ્ધે સમ્પ્રવ્રજિતસ્તેષામપિ વ્ઘ્ણિ છત્તકં વા યાવચ્ચર્મચ્છેદનકં વા તેષાં (તાન્) પૂર્વમેવાવપ્રહમનનુજ્ઞાપ્ય અપ્રતિ-લિચ્ચ ૨ અપ્રમૂજ્ય તાવગૃહીવાહ્યા પ્રહ-

હીયાદા, તેષાં (તાન્) પૂર્વમેવ ચા-
ચિત્વાનુજ્ઞાપ્ય પ્રતિલિખ્ય ૨ પ્રમુજ્ય ૨ તતઃ
સંયત પવાવગૃહીયાદા પ્રગૃહીયાદા)

હવે અર્થની અંદર પણ લેખકે
કેટલી ગમ્ભીર ભૂલો કરી છે તે અતા-
વતા પહેલાં તેણે શો અર્થ કરેલ છે
તે જણાવવામા આવે છે.

“ મુનિ ગાંવ યા નગરમેં જાતે સમય
અપને સાથ ન તો કોઈ દુસરો વસ્તુ
લેવે, ન કિસીસે લેનેકે લિયે કહે, તથા
ચદિ કોઈ લેતા હો તો ઉસકો અચ્છા
ન સમજે ઓર તો ક્યા ાકન્તુ જિનકે
સાથ દિક્ષા લિહો ઉનમેંસે છાતા માત્રક
(?) લાટો ઓર ચર્મહેદનક ઉનકે પુછે
ચિના તથા શોધે ચિના નહીં લે. પૂછ-
કર તથા શોધકર ઉનકો ગ્રહણ કરે ”

આની અંદર લેખકે અણુપવિસિત્તાનો
અર્થ ‘ જાતે સમય એટલે પ્રવેશ
કરતી વખતે એવો કરેલ છે, આ
અર્થ ભૂલભરેલો છે. કારણકે અણુ
અને પ્ર ઉપસર્ગપૂર્વક ચિચ ધાતુથી
ક્ત્વા પ્રત્યય લાવીને ક્ત્વાનો યપ આ-
દેશ કરીને અણુપવિચ્ચ શબ્દને સંસ્કૃ-
તમાં અને છે તેનું પ્રાકૃતમાં અણુપવિ-
સિત્તા થાય છે. હવે અહીયાં જ ક્ત્વા
પ્રત્યય લાવવામાં આવેલ છે તે સમાનકત્-
કપૂર્વકાલિક્રિયાવાચક ધાતુથી આવેલ
છે માટે ‘ અણુપવિચ્ચ ’ નો અર્થ પ્રથમ
પ્રવેશ કરીને એવો થાય છે, પણ પ્રવેશ
કરતી વખતે એવો નહિ, મૂળમાં નગર
શબ્દ આપેલ છતાં નગરમેં એવો અર્થ
લખેલ છે: કહાય એમ કહેવામાં આવે
કે મૂળમાં જાવ શબ્દ આપેલ છે અને
જાવ શબ્દથી ધીજા લેવાના છે માટે
‘ નગરમેં ’ એવો અર્થ લખેલ છે. આના
જવાબમાં જણાવવાનું જે જાવ શબ્દથી
અહીયાં નહિ જણાવેલ આદ્ય વસ્તુ

લેવાની હોય તો નીચે અતાવતા અઠંવે
અનુસારે ધીજા વસ્તુ પણ લેવી જોઈએ,
પાઠ આ પ્રમાણે છે.

“ ગામંસિ ચા નગરંસિ ચા સ્તેડંસિ
વા મડંબંસિ વા પટ્ટર્ણસિ વા આમરંસિ
વા દ્રોણમહંસિ વા નેગમંસિ વા આસ-
મંસિ વા સંનિવેસંસિ વા જાવ રાયહા-
ર્ણસિ વા ” ગ્રામે વા નગરે વા સ્તેટે વા
મડમ્બે વા પત્તને વા આકરે વા દ્રોણ-
મુખે વા નેગમે વા આશ્રમે વા સચિવેશે
વા યાવદ્રાજધાન્યાં વા)

આ પાઠને અનુસારે ખેડ, મડંબ,
પટ્ટણ, આકર, દ્રોણમુખ, નેગમ, આશ્રમ
અને સંનિવેશ પણ આપવા જોઈએ, તથા
જાવ અને રાયહાર્ણિ આ બે શબ્દનો
અર્થજ લેખકે લખેલ નથી,

નેવ સચં અદિન્નં ગિણ્હિજ્જા

આનો અર્થ-માલિકે નહિ આપેલ
વસ્તુ પોતે ગ્રહણ કરેજ નહિ. આવો
હોવા છતાં અપને સાથ ન કોઈ દુસરી
વસ્તુ લેવે’ આ પ્રમાણે અર્થ લેખકે લખેલ છે
નેવબેહિ અદિન્નં ગિણ્હાબિજ્જા’ આનો અર્થ-
માલિકે નહિ આપેલી વસ્તુ ધીજાની
પાસે ગ્રહણ કરાવેજ નહિ’ આવો હોવા
છતાં “ ન કિસીસે લેનેકે લિયે કહે
કોઈની પાસેથી લેવાનું ન કરે આ પ્રમાણે
લેખકે લખેલ છે. અદિન્નં ગિણ્હંતે વિ
અન્ને ન સમણુજાણિજ્જા આનો અર્થ-
માલિકે નહિ આપેલી વસ્તુને ગ્રહણ
કરતા એવા અન્યને પણ સારા ન બાણે
અર્થાત્ એની અનુમોદના કરે નહિ
આવો હોવા છતાં પણ

‘ ચદિ કોઈ (સાથ) લેતા હો તો
ઉસકો અચ્છા ન સમજે,

આ પ્રમાણે લેખકે લખે છે ’ મત્તય
શબ્દના અર્થમાં પણ કાંઈક ધુન્ધવણ પડી
લાગે છે કે જેથી માત્રક શબ્દ લખીને

૧૨

સંશય સૂચક (?) આવું ચિન્હ કરેલ છે તથા તેસિ પુસ્વામેવ ડગ્ગઠં અણુજ્ઞવિય ત્યાંથી માંડીને ઠેક આ સૂત્ર પુરુ થાય સુધી તેા અવગ્રહસમ્બન્ધી જે અર્થ તે પશુ ખીલકુલ લખેલજ નથી. કદાચ એમ કહેવામાં આવે કે પ્રસ્તુતમાં અમારે તટલોજ અર્થ ઉપયોગી હતો માટે તેટલોજ અર્થ લખેલ છે તેા તના જવાબમાં જણાવવાનું જે જેટલા અર્થ જરૂરનો હતો તેટલુંજ મૂળ આપવું જોઈતું હતું તેા અધિક શા માટે આપ્યું? કદાચ એમ કહો કે અધુરું સૂત્ર ન સુકવું તેની ખાતર આધક પાઠ સુકી તેનો અર્થ લખેલ નથી તેા તે પશુ વ્યાજબી નથી, કારણકે આ નાહ અર્થ લખેલ ભાગ મેલવવામાં આવે તેા પશુ સૂત્ર તેા ત્રુટિ તજ રહેવાનું છે કારણકે શરૂઆતનો આજસૂત્રનો થોડો ભાગ લેખકે છોડી દીધો છે.

જે લેખકે મૂલપાઠમાં તેમજ તેના અર્થમાં આટલા ગપ્પાં માર્યા છે જેને પ્રાકૃત કે સંસ્કૃત (Langvage) નો તથા પ્રકારનો ઓધ નથી એટલું જ નહિ પરંતુ પ્રાકૃતશબ્દ પ્રાકૃતશબ્દના શબ્દમાં, સૂત્રો, પદ્મચેદ, પદોના અન્વય અને શબ્દાર્થના ઓધનું અધારું છે કે જેથી વચમાંથી પદોના પદો ઉડાડી મુકે છે ને કયાં ઇના પદો લાવીને સુકી દે છે કેટલાય શબ્દોના અર્થ ઉડાડી મુકે છે. વિભક્તિનું ભાન નથી, અને જેને ભાષાન્તરના આધારે ચરી ખાવું છે એવા આ સમીક્ષાના લેખકને માટે આ ચર્ચા તે તેની શક્તિની બહારનો વિષય છે. લેખક જે સભ્ય તરીકેનો દાવો કરતા હોય તેા તેણે પોતાની શક્તિની બહારના વિષયમાં હસ્તપ્રક્ષેપ કરવો તે ખીલકુલ ઉચિત

નથી. પહાડી બુદ્ધિના ધણી મહાજ્ઞાની અન્થકારભગવાનના વચનની પરીક્ષા કરવા આવા લેખકો નિકલી પડે તે ખરેખર એકડીયાવાળો કહે કે હું એમ, એ, ની પરીક્ષા લવા બઉં છું, તેના જેવું હાસ્યાસ્પદ આ કાર્ય છે. લેખકે અન્થકારના આશયભૂતવસ્તુને બાબુપર રાખીને તેનું કોઈ નવુંજ સ્વરૂપ આપીને ખંડન કર્યાની જે બહાદુરી દર્શાવી છે તે ખરેખર કોઈ માણસ જેમ ઘાસનો સિંહ બનાવી તને મારી નાખીને સિંહ શિકારની બહાદુરી બતાવે તેના જેવું છે. કદાચ ચર્ચા કરવાની ઇચ્છા હોય તેા રૂબરૂમાં ખુશીથી થઈ શકે છે. કદાચ એમ કરવામાં મન ન વધતું હોય અને લખવા દ્વારા ચર્ચાની ઇચ્છા હોય તેા પશુ અન્થકારનું તાત્પર્ય ખાસ લક્ષ્યમાં રહેવું જોઈએ અને તેની સાથે સાથે શુરુગમથી પ્રાપ્ત કરેલો શાસ્ત્રનો તથા પ્રકારનો ઉંડો ઓધ પશુ હોવો જોઈએ. તથા લેખકે જે અસભ્ય ભાષાની ઉપાસના પશુ કરેલી છે. તેના જવાબમાં ખીલને પશુ જે અસભ્ય ભાષા લખવી હોય તેા સહુની પાસે કલમ અને કાગલ મોજુદ છે અને લખી પશુ શકે છે. પરન્તુ અસભ્યતા એ સભ્યનોને અનુચિત હોવાથી એ વાત અમો અહી બતી કરીએ છીએ, આ પ્રસંગે અમોને નીચેનો સ્લોક પશુ યાદ આવે છે

“ દદતુ દદતુ ગાલીર્ગાલિમન્તો
ભવન્તો, વ્યમપિ તદ્ભાવાદ્ ગાલિદાનેઽ-
સમર્થાઃ જગતિ વિદિતમેતદ્ દીયતે
વિદ્યમાનં, નહિ શશવિવાણં કોઽપિ
કસ્મૈ દદાતિ ॥ ૬ ॥

આવા લેખકોના લખાણની કેટલી કિંમત હોય અને તેના વિશ્વાસે રહેલી વ્યક્તિ કે સંસ્થાની શી સ્થિતિ થાય તેનો વિચાર દિગ્ભરમતાનુયાયી વિગેરે વાંચક વર્ગ પોતાની મેલે કરી લેશે.

दिगम्बर शास्त्र कैसे बनें ?

भाग १ उत्पत्ति

लेखक:- पूज्य मुनि दर्शनविजयजी

१ आगमप्रवाह

श्रमण भगवान महावीर वर्तमान भीन्न भीन्न “ द्वादशांगी ” की रचना अवसरपिणी कालके अंतीम तीर्थकर है। की। जो द्वादशांगीके दूसरे नाम जिना- आज आपका परमहितकारी-शासन गम ओर जिनवाणी है। पांचवा गण- प्रचलित है--विद्य- मान है। जीनव- रेन्द्र भगवान् महा- वीर स्वामीको सु- ख्य ग्यारह शिष्य थे। वे सभी वि- ल्यात एवं ‘गण- धर’ पदसे अलं- कृत थे। इन अग्या- रह गणधरोने गं- भीर अर्थवाली उपन्ने इ वा विगमे इ वा ओर धुवे इ वा” त्रिपदीको पा कर

समर्पणम्

सन्चे दिगम्बर पं० अजितकुमार शास्त्रीजी ?

आपकी श्वेतांबर मत समीक्षा दृष्टि- गोचर हुई। पर्याप्त पढने का सौभाग्य नहीं मिला। पत्र १७३ में बड़े टाईपसे छपा हुआ—

“ श्वेताम्बरीय शास्त्रो का निर्माण दिगम्बरीय शास्त्रो से हुआ है ”

वांचते ही आपने श्वे०के आदि माने हुए दिगम्बर-शास्त्र पढ़ने का दिल हो गया। ग्रंथ पढ़ना शरु किया। बड़ा आनन्द आया। और जो “ नवनीत ” मिला, सो एकट्ठा करके श्रीमतां करपात्रमें स- मर्पित करता हूं।

आप ईसकी स-हर्ष स्वीकार करें।

लेखक—

धर श्रीसुधर्मास्वामी चिरायु होनेसे ओर १० गणधर उनसे पहिले मोक्षमें जा प धारे, जिनकी द्वाद- शांगी भी उनके नि- र्वाणके बादही वि- लुप्त हो गईं, अत एव श्रीसुधर्मास्वा- मीकी द्वादशांगी अवशिष्ट रही। आज जो जिनागम विद्यमान है वे पां- चवा गणधर श्रीसु-

आज राष्ट्रभाषा हिन्दी मानी जाती है, पंडितजीका समीक्षा-ग्रन्थ भी हिन्दी में है। इससे यह लेख भी हिन्दी में लिखना समुचित माना है। जो न हीन्दी है, न हीन्दी भाषा के अभ्यासी है, न हीन्दी लेखक है। उसका उत्साह से हीन्दी में लिखा हुआ लेख को हीन्दीसाहित्यकसमाज अपना ले, सुधार ले, एवं सत्य वस्तुको स्वीकारें। एसी प्रारम्भसे ही आशा करता हूं।

—लेखक

१४

धर्मा स्वामीकी ही रचना है ।

श्रीसुधर्मास्वामी ग्यारह गणधर में पांचवा गणधर थे, द्वादशांगीके निर्माता थे अतएव सम्पूर्ण ज्ञाता थे । आप केवलज्ञान प्राप्त करके मोक्षमें जा पधारे ।

आपके शिष्यरत्न श्री जम्बूस्वामी द्वादशांगीके ज्ञाता थे इतना ही नहीं वरन अन्तिमकेवली एवं मोक्षगामी है । जिन का निर्वाणसमय बी.सी. ४६२-४६३ है

आपके बादमें (१) श्रीप्रभवस्वामी (२) श्रीश्रयंभवसूरि (३) श्रीयशोभद्रसूरि (४) श्रीसम्भूतिविजय ओर (५) श्रीभद्रबाहु स्वामी क्रमशः संपूर्ण द्वादशांगीके पारगामी, श्रुतकेवली पदसे विभूषित तथा विख्यात हुए ।

श्रीश्रयंभवसूरिजीने अपने पुत्र एवं शिष्य मनकमुनिजी के लिये श्रीदशवैकालिक सूत्र बनाया, जो सूत्र आज भी विद्यमान है. ओर हर एक साधु व साध्वीजी इसके प्रथम के चार अध्ययन मुखपाठ करते है । आपका स्वर्ग गमन, वीर निर्वाण संवत् ७५ में हुआ ।

पंचम श्रुतकेवली श्रीभद्रबाहु स्वामीजी ने छेद सूत्र-आगम ओर निर्युक्ति सूत्र-आगम को रचना की । आपका स्वर्गप्रयाण वीर निर्वाण संवत् १७० बी. सी. ३५७-३५८ में हुआ । उसी समय वारवा अंग दृष्टिवाद था,

जिसमें पांच विभाग थे, जिसके तीसरे विभागमें चौदह पूर्व थे, उन चौदह पूर्वमेंसे ११-१२-१३-१४ वें पूर्वके अर्थका विच्छेद हुआ ।

आपके बादमें अन्तिम श्रुतकेवली श्रीस्थूलभद्रजी हुए. आप सार्थ ग्यारह अंग दशपूर्व ओर मूल पाठमात्र ११, १२, १३, १४ वे पूर्व के पारंगत-ज्ञाता थे । आपका स्वर्गवासका समय वि. नि. सं० २१५ बी. सी. ३१२ है । उसीही समय अन्तिम चारो पूर्वोका सर्वथा विनाश-विच्छेद हुआ ।

आपके पीछे अनुक्रम से श्रीमहागोरीजी, श्री सुहस्तिसूरि, श्रीवहुलजी, श्रीस्वातिसूरि, श्री श्यामाचार्यजी, श्री शांडिल्यसूरिजी, श्री समुद्रसूरिजी और श्रीवज्रस्वामीजी के समय पर्यंत ग्यारह अंग ओर दशपूर्वका ज्ञान रहा ।

श्रीश्यामाचार्यजीने श्रीपद्मवणा सूत्र बनाया, जो आजभी जैन ज्ञानकोश (एन्साइक्लोपीडीका ओफ धी जैनीज़म) सा विद्यमान है ।

भगवान् महावीर और श्रीआर्यवज्र स्वामी के मध्यकालमें ओर भी भीन्न भीन्न अनेक आगमका निर्माण हुआ है

वीर निर्वाण संवत् ५८४ विक्रम सं० ११४ मे श्री वज्रस्वामीका स्वर्ग-

वास हुआ, ओर इसी समयमें दशवे पूर्वके उत्तरार्धका विनाश हुआ ।

श्री आर्यरक्षितजी, श्री नन्दीलक्ष्मण, श्रीनागहस्ति, १ श्रीरेवतिनक्षत्र, श्री-सिंहसूरिजी साठे नौं ओर उससे अल्प अल्प पूर्वके ज्ञानवाले थे ।

श्री आर्यरक्षितसूरिजीने आगमोंको च्यार अनुयोगमें विभक्त कीये । २

श्रीस्कंदिलाचार्य, श्रीहिमचंद्रक्षमा-भ्रमण, श्रीनागार्जुनसूरि ये सभी सम-कालीन पूर्ववित् थे ।

शुरूमें स्कंदिलाचार्यने मथुरा में और नागार्जुनसूरिजीने वल्लभीशहरमें (बल्लभमें) भ्रमणसम्मेलन मीला कर आ-गमोंको पुस्तकरूपमें लीखे. (वीर निर्वाण से नवमी शताब्दि के पूर्वार्ध काल में) ३

श्रीगोविन्दवाचक, श्रीसंयमविष्णु, श्रीभूतदिन, श्रीलोहित्यसूरि, श्रीदुष्यग-णि और श्रीदेववाचकजी ११ अंग और १ पूर्व से अधिक ज्ञान के धारक थे ।

श्रीदेवर्द्धिगणी क्षमाश्रमण और श्रीकालिकाचार्यजी ने माथुरा वांचना एवं वल्लभी वांचना को मीला कर एक पाठ लीखा, इस प्रकार वीरनिर्वाण सं. ९८० में श्रीदेवर्द्धिगणिक्षमाश्रमणने महाश्रमण सम्मेलन के सहकारसे आगम और अन्यान्य शास्त्रग्रन्थ लीखे । ४

उसि समय श्रीकल्पसूत्रमें श्रीदेव-र्द्धिगणि क्षमाश्रमणकी गणधरवंश प्रशस्ति (गुरु परंपरा) और श्रीनन्दी-सूत्रमें श्रीदेववाचकजी की वाचकवंश प्रशस्ति (पूर्ववित् परंपरा, ज्ञानदातृ-गुरु परंपरा) उल्लेखित की गई, जो आज

१ दिगम्बर ग्रन्थों में उल्लेख है कि—श्रीनागहस्तिसूरिके समय में पांच पूर्व से अधिक ज्ञान था ॥ श्रुतावतार ।

२ आगम के ४ अनुयोग दिगम्बर ग्रंथों में भी स्वीकृत है । क्यूं कि उसी समय तक श्वेताम्बर दिगम्बररूप संघभेद हुआ नहीं था ।

३ जिनवचनं च दुष्पमकालवशादुच्छिन्नप्रायमिति मत्वा भगवद्भिर्नागार्जुन—स्कंदिलाचार्य प्रमृतिभिः पुस्तकेषु न्यस्तम् ।

—क० स० श्रीहेमचंद्रसूरिकृत योगशास्त्रप्रकाश ३ श्लो. १२० पत्र २०७

४ श्वेताम्बर शास्त्रों में “ आगमका ” स्वरूप बताया है कि “ गणधर, खूद तीर्थंकर के शिष्य, प्रत्येक बुद्ध, चौदह पूर्वधारी, और कम से कम दश पूर्ववित् आचार्य की रचना आगम है ” जो स्वरूप दिगंबर शास्त्रों को भी मान्य है । देखिये—मूलाचार परिच्छेद ५ पंचाचाराधिकार गाथा ८० ॥

१६

भी जैन इतिहास के अजोड साधन स्वरूप विद्यमान है । ५

११ अंग—(गणधर श्री सुधर्मा-स्वामी संशुद्धित) आचारांग, सूत्रकृतांग, स्थानांग, समवायांग, विवाह प्रज्ञप्ति (भगवतीजी) ज्ञातार्थकथांग, उपासक-दशांग, अंतकृतदशांग, अनुत्तरोपपातिक दशांग, प्रश्न व्याकरण, ओर विपाकसूत्र (उस समय जिस आगमका जो अंश उपलब्ध था, उसिका वोही अंश लीखा गया । बारवा अंग दृष्टिवाद नहीं लीखा गया. इससे संवत् १००० बीर निर्वाण में उनका सर्वतः उच्छेद हो गया) ।

६ आवश्यक—सामायिक, चतु-

विंशतिस्तव, बंदनक, प्रतिक्रमण, कायोत्सर्ग, प्रत्याख्यान ।

२९ उत्कालिक—दशवैकालिक, कल्पिताकल्पित, लघुकल्पसूत्र, महाकल्पसूत्र, औपपातिक, राजप्रश्रेणी, जीवाभिगम, प्रज्ञापना, महाप्रज्ञापना, प्रमादा-प्रमाद, नंदी, अनुयोगद्वार, देवेन्द्रस्तव, तंदुलवैचारिक, चंद्रवेध्यक, सुर्यमज्ञप्ति पौरशीमण्डल, मंडलप्रवेश, विद्याचारण विनिश्चय, गणिविद्या, ध्यानविभक्ति, मरणविभक्ति, आत्मविशुद्धि, वीतरागसूत्र, संलेशणासूत्र, विहारकल्प, चरण-विधि, आतुरप्रत्याख्यान, महाप्रत्याख्यान ।

३१ कालिक—उत्तराध्ययनजी

५ श्री कल्पसूत्रमें स्थवीरावली में आचार्य परंपरा इस प्रकार है—

भगवान महावीरदेव	१४ आर्यरथ
१ श्रीसुधर्मास्वामी	१५ आर्यपुण्यगिरि
(पंचमगणधर)	१६ आर्यफल्गुमित्र
२ जंबूस्वामी	१७ आर्यधनगिरि
३ प्रभवस्वामी	१८ आर्यशिवभूति
४ शय्यंभवसूरि	१९ आर्यभद्र
५ यशोभद्रसूरि	२० आर्यनक्षत्र
६ संभूतिविजय (श्रीभद्रबाहुस्वामी)	२१ आर्यरक्ष
७ स्थूलिभद्रस्वामी	२२ आर्यनाग
८ सुहस्तिसूरि (आर्यमहागिरि)	२३ आर्यजेहिल
९ सुस्थितसूरि (सुप्रतिबद्ध)	२४ आर्यविष्णु
१० इन्द्रदिनसूरि	
११ दिनसूरि	
१२ सीहगिरि	
१३ वज्रस्वामी	

दशाश्रुत, कल्प, व्यवहार, निशिय, महानिशिय, ऋषिभाषित, जम्बूद्वीप-प्रज्ञप्ति, द्वीपसागरप्रज्ञप्ति, चंद्रप्रज्ञप्ति लघुविमानप्रविभक्ति, महाविमान-प्रविभक्ति, अंगचूलिका, वर्गचूलिका, विवाहचूलिका, अरुणोपपात, वरुणोपपात, गरुडोपपात, धरणोपपात, वैश्रमणोपपात, बेलंधरोपपात, देवेन्द्रोपपात, उत्थानसूत्र, समुत्थानसूत्र, नागपरिवावर्णिका, निरयावलिका, कल्पिता, कल्पावंतसिका, पुष्पिता, पुष्पचूलिका वृष्णिदशा,

प्रकीर्णक—भगवान् महावीर के प्रत्येक शिष्यने एक एक पइत्रय बनाया था, जिनकी संख्या १४००० थी आगमलेखनके समय उनमें से कतिपय लोखे गए । (नंदी सूत्र ४४)

श्रीस्थानांग सूत्र विगेरहमें ओर अधिक आगमोको भी यादी मीलती है ।

अंतिम पूर्वविद् युगप्रधान श्री सत्यमित्र सूरि था । संवत् १००० वीर निर्वाण सं०५३० विक्रम वर्ष में आप का स्वर्गगमन हुआ, और १४ पूर्वके ज्ञान का विनाश हुआ । ६

उपर लीखे आगम में से आज भी बहोत से विद्यमान है । यदि उन का विनाश हो जाय तो सारा जैनशासन-जैनधर्म का भी विनाश ही समजना । क्या कोई भगवान् महावीर की वाणी का सर्वथा विनाश मान कर उस के बाद नए ग्रन्थ बना कर उन में भगवान की वाणी मनाने चाहे वो ठिक माना जाय ! हरगीज नहीं । जब तक भगवान महावीर या १० पूर्वी के बनाए हुए आगम मौजूद है, तब तक ही जैन शासन जयवंत है । वीर निर्वाण से २१००० वर्ष तक जिनागम को उपस्थिति रहेगी, एवं जैनशासन का सितारा भी चमकता रहेगा ।

२५ आर्यकालक

२६ आर्यसंपलित (आर्यभद्र)

२७ आर्यवृद्ध

२८ आर्यसंघपालित

२९ आर्यहस्ति

३० आर्यधर्म

३१ आर्यसिंह

३२ आर्यधर्म

३३ आर्यशांडिल्य (आर्यजंबू)

३४ आर्यनंदी

३५ देसिगणिकक्षमाश्रमण

३६ स्थिरगुप्तक्षमाश्रमण

३७ स्थविरकुमारधर्म

३८ देवर्द्धिक्षमाश्रमण

कल्पसूत्रस्थविरावली पृ. ६३ से ७०

दे० ला० पु० फंडकी औरसे प्रकाशित

६ आगमप्रवाहका अधिक परिचय हमारा “ जिनागमवांचनानुं इतिवृत्त ”से जानना.

ઐઠ્ઠધસાહિત્યની સમીક્ષા.

આજકાલ ભારતમાં દરેક ધર્મવાળા પોતપોતાનું સાહિત્ય વિવિધ ભાષામાં અનુવાદિત કરી પ્રકાશિત કરી રહ્યા છે. કેટલીક વાર મૂલ સાહિત્યમાં અન્યાન્ય દર્શનોનું ખંડન આવે છે. જ્યારે કેટલીકવાર અનુવાદક મહાશય અનુવાદમાં જ ખંડન મંડન ગોઠવી નવી ચર્ચાઓ ઉત્પન્ન કરે છે. આ યુગ પ્રગતિયુગ છે. આ યુગ ઐક્ય અને શાન્તિનો છે ધર્મના વિવાદો અને કલહો જગાડવાનો યુગ આથમી ગયો છે, એમ આજના વિદ્વાનો સમયે સમયે ઘોલી રહ્યા છે પરંતુ સમય આવ્યે એજ વિદ્વાનો પોતાની કલમ તીક્ષ્ણ કાતરની માફક ચલાવે છે અને નવનવા વિવાદો ઉત્પન્ન કરી શાન્તિમાં અગ્નિની ચીણુગારી પ્રગટાવતાં જરાયે ચુકતા નથી.

આટલા ટુંકા ઉપોદ્ધાત પછી મૂલવિષય ઉપર આવીયે ઐઠ્ઠધસાહિત્યમાં જૈનદર્શનની વિરૂદ્ધ વિપુલ પ્રમાણમાં લખાયું છે. દાર્શનિક ખંડન એ સિદ્ધાન્તલેહ છે, તત્વ લેહ છે. કિન્તુ વ્યક્તિગત વિરોધ કે દ્રેષ કેળવાય ત્યારે તો હલજ થાય છે. સિદ્ધાન્તના ખંડનોના જવાબ તો અપાયા છે અને અપાશેજ પરન્તુ ઐઠ્ઠીના મૂલ ત્રિપીટક સાહિત્યમાં બુદ્ધદેવે પોતાના સમકાલીન જૈન ધર્મના મહાપુરૂષો અને ઉપાસકો ઉપર જે આક્ષેપો કર્યા છે એ ખરેખર તેમના જેવા ઉદાર

સિદ્ધાન્તના ઉપાસકને શાન્તિ શાન્તિનો મહામંત્ર ફેલાવનાર, જગત્ મૈત્રી અને પ્રેમભાવનો પેગામ પહોંચાડવાનો દાવો કરનાર. બુદ્ધ દેવને નથી છાજતા આ અક્ષેપો વાંચી કોઈ પણ સહૃદયી સજ્જન પ્રસન્ન નહિ થાય.

આપણી સન્મુખ આજે જે ગ્રંથો મોણુ ક છે તે બુદ્ધદેવના કરેલા છે અને એજ ગ્રંથોનો હિન્દિમાં અનુવાદ ત્રિપીટકા ચાર્ચ રાહુલસાંકૃત્યાયન નામના ઐઠ્ઠ સાહિત્યના પ્રકાંડ અભ્યાસી અને ઐઠ્ઠ ધર્મના દીક્ષિતસાધુએ (આચાર્ય) આ પુસ્તક તૈયાર કર્યું છે. જેનું નામ છે બુદ્ધચર્યા. લગભગ પોણા સાતસો પાનાના આ પુસ્તકમાં ઐઠ્ઠશાસ્ત્રો ત્રિપીટકો અને અન્યાન્ય ગ્રંથોમાં આલેખાયેલ બુદ્ધદેવના જીવનના વિવિધ પ્રસંગો આલેખ્યા છે. મૂલ ગ્રંથોના એ ઉદ્દેષો સામે આપણે કદાચ મૌન રહી શકીએ કિન્તુ અનુવાદમાં અનુવાદક મહાશયજી એજ પુરાણી વાતોને પુરાણી ઢબમાંજ પ્રકાશિત કરી છે એ વધુ ખેદની વાત છે. એ પુરાણી વાતોને આજે ન ઉખેળવામાંજ મઝા છે. છતાંય સાંકૃત્યાયન મહાશયજીએ પુરાણીવાતો ઉખેળી છે અને એમ કરી બુદ્ધદેવની મહત્વતા વધારવા ઝહેમત ઉઠાવી છે. પરન્તુ આમાં કયાં મહત્વતા વધે છે એ હું નથી જોઈ શકતો. આમાં તો

शुद्धदेवनी संकुचित मनोदशानो चितार
आयेहुभ रीते रञ्जु थाय छे. शुं साकृत्या-
यन मडाशयने आ वस्तु प्रिय छे ? यहि
नञ्ज होय तो आवुं विवादास्पद साहित्य
प्रकाशित करवाभां लगारे सदाभति नथी
भाटे पुनः सादरसूचना के आवुं साहि-
सत्यने कसोटीये कस्या विना प्रकाशित
न करशो.

शुद्धयर्थ्या. पृ. ४५६.

अभयराजकुमार सुत्त (वि. पू. ४०३)

ऐसा मैंने सुना—एक समय भगवान्
राजगृहमें वेणुवन कलन्दक-निवापमें
विहार करते थे.

तब अभय—राजकुमार जहां निगंठ-
नात-पुत्त (भगवान् मडावीर) थे, वहां
गया । जाकर निगंठनात-पुत्तको अभि-
वादनकर एक और बैठा एक और बंटे
अभय-राजकुमारको निगंठनात-पुत्तको
कहा —

“ आ राजकुमार ? श्रमण गौतमके
साथ वाद् (=शास्त्रार्थ) कर । इससे तेरा
सुयश (=कल्याणकीर्ति शब्द) फैलेगा-
‘ अभय राजकुमारने इतने महाद्विक-
इतने महानुभाव श्रमण गौतमके साथ
वाद रोपा ’

“ किसप्रकारसे भन्ते ? मैं इतने
महानुभाव श्रमण गौतमके साथ वाद्
रोपुंगा ?

“ आ तुं राजकुमार ? जहां श्रमण
गौतम हैं, वहां जा । जाकर श्रमण
गौतमको ऐसा कह—‘ क्या भन्ते ? तथा
गत ऐसा बचन बोल सकते हैं जो दूसरों-
को अ-प्रिय=अ-मनाप हो ’ ।

यदि ऐसा पूछने पर श्रमण गौतम
तुझे कहे—‘ राजकुमार बोल सकते हैं.

तब उसे तुम यहबोलना—‘ तो फिर
भन्ते ? पृथग्जन (=अन्नसंसारी जीव)
से (तथागतका) क्या भेद हुआ,
पृथग्जनभी वैसा बचन बोल सकता है.

यदि ऐसा पूछनेपर तुझे श्रमण गौतम
कहे—‘ राजकुमार ? नहीं बोल सकते हैं।

तब तुम उसे बोलना ‘ तो भन्ते ?
आपने देवदत्तके लिये भविष्यद्वाणी
क्यों कि है.—देवदत्तअपायिक (=दुर्ग-
तिमें जानेवाला) है, देवदत्त नैरयिक
(=नरकगामी) है, देवदत्त कलपस्थ
(=कलपभर नरकमें रहनेवाला) है,
देवदत्त अचिकित्स्य (=लाइलाज) है.

आपके इस बचनसे देवदत्त कुपित
=असंतुष्ट हुआ ’

राजकुमार ? (इस प्रकार) दोनों
ओरके प्रश्न पूछने पर श्रमण गौतम न
उगलसकेगा ननिगल सकेगा । जैसेकि
पुरुषके कंठमें लोहेकी बंसी (श्रृंगाटक)
लगा हा, वह न निगल सके न उगल
सके; एसे ही.”

“ अच्छा भन्ते ” कह अभय राज-
कुमार आसनसे उठ, निगंठ नायपुत्तको
अभिवादनकर, प्रदिक्षणाकर, जहां
भगवन् थे वहां गया । जाकर भगवन् को
अभिवंदनकर, एक और बैठ गया.

एक और बैठे हुये राजकुमार के
सूर्य (=समय) देखकर हुआ ‘ आज
भगवान्से वाद् रोपनेका समय नहीं है ।
कल अपने घर पर भगवान्के साथ वाद्
करुंगा (और) भगवान्से कहा.

(अपूर्ण)

અહિચ્છત્રા

[વર્તમાન રામનગર]

લે. નાથાલાલ ઇગનલાલ શાહ.

ઉત્તરમાં નૈનિતાલ, પૂર્વમાં પિલીબિંત દક્ષિણપૂર્વમાં શાહજહાનપુર, દક્ષિણ-પાશ્ચિમમાં બદાઉ અને પશ્ચિમમાં રામ-પુર રાજ્ય આવેલ છે. આ પુરાતનનગર બરેલી જિલ્લામાં આવેલ રામનગર નામના શહેરથી દક્ષિણદિશામાં ચાર માઇલના ઘેરાવામાં આવેલ હતું તેવું પુરાતત્ત્વખાતા તરફથી સાબીત થયેલ છે. અહિચ્છત્રાને કેટલાક લેખકો અહિ-ક્ષેત્ર તરીકે લખતા આવેલ છે. પરંતુ ઇ. સ. બીજી સદીના પૂર્વાર્ધમાં પ્રખ્યાત ખગોળવેત્તા ટોલેમી પોતાના ભારતના પ્રવાસમાં બતાવે છે કે “અડિસડર Adisadr નેનું સંસ્કૃત નામ અહિચ્છત્રા ઘણા પ્રાચીન સમયનું શહેર છે. તેનો ઇ. સ. પૂર્વે ચઉદમી શતાબ્દિ સુધીનો ઇતિહાસમાં ઉલ્લેખ થયેલ છે. પુરાતન કાળમાં આ નગર ઉત્તર પાંચાલ દેશની રાજધાનીનું શહેર હતું, અહિચ્છત્રાનો અર્થ નાગ-ફણા યા નાગના ફણાની છત્રી થઈ શકે છે. ત્યાં આવેલ પુરાતન કિલ્લાને આદિ કોટ કહેવાય છે.” (મેક કોન્ડલ-એન્સ્યન્ટ ઇન્ડીયા, પૃષ્ઠ ૧૩૩-૩૪)

અહિચ્છત્રાના પુરાતની અવશેષોમાં એક શિલાલેખ બ્રાહ્મી લીપીમાં કોતરા-એલ મળી આવેલ છે તે લેખમાં ગ્રીક શબ્દમાં અડિસડર (અહિચ્છત્રા) નામ બતાવેલ છે. (કનિંગહામ એન્સ્યન્ટ ઇન્ડોલોજી એન્ડ ઇન્ડીયા. પૃષ્ઠ ૭૦૫ માં બતાવેલ નોટ.)

પુરાતત્ત્વજ્ઞોની શોધખોળ પરથી તેમજ મળી આવેલ શિલાલેખો પરથી એમ જણાઈ આવે છે કે ઇ. સ. ૧૦૦૪ સુધી આ નગર આબાદ વસેલું હતું. ત્યાં આવેલ આલમપુર નામના કોટના મંદિરમાં જૈનમૂર્તિઓ અને બૌદ્ધમૂર્તિઓ મળી આવેલ છે. તેમજ કટારિ ક્ષેત્રમાંથી જૈનમૂર્તિઓ મળવા પામેલ છે. કટારિ ક્ષેત્ર આ પુરાતન કિલ્લાથી ૧૨૦૦ ફીટની અંતરે ઉત્તર દિશા તરફ આવેલ છે. ડોઝ કૂહરરે આ સ્થાનોના ખોદકામ-માંથી કિલ્લાની પાશ્ચિમદિશા તરફના ભાગમાં ટીલાનું ખોદકામ કરતાં એક સલામંદિર કે જે ઇ. સ. પૂર્વે પહેલી શતાબ્દિનું હાય આવેલ હતું. તેના પર ઇ. સ. ૬૬ થી ૧૫૨ સુધીના લેખો

૨૧

કેતરાએલ છે. તેની ઉત્તરદિશા તરફના ભાગમાં. ખોદકામ થયેલ તે વખતે ખંડે-રોમાંથી એક મંદિર હાથ આવેલ હતું. આથી પુરાતન સમયના અહિચ્છત્રા નગરને વર્તમાનમાં રામનગરના નામથી ઓળખાવવામાં આવે છે.

તેમજ આપણા પ્રાચીન ગ્રંથોમાં કમઠે પાર્શ્વનાથ પ્રભુ ઉપર પાણીનો કૃપસર્ગ કર્યો તે વખતે ધરણેન્દ્રે પ્રભુ ઉપર ભકિતથી સર્પની કૃષ્ણા કરી રક્ષણ કર્યું ત્યારથી લોકોમાં અહિચ્છત્રા નામ પ્રસિદ્ધ થયું તે રીતે અહિચ્છત્રાનો ઉલ્લેખ કરનારાં નીચેનાં પદો મળે છે. તે અહિ આપીએ છીએ.

સિવનયરી કુસગ્ગવણે પાસો

પદ્મિઠિઓ ય ધરણિંદો ।

ઉવરિ તિરત્તં છત્તં ધરિંસુ

કાસિઅ વરમહિમં ॥ ૫૯ ॥

તં હેઝ સા નયરી અહિચ્છત્તા

નામઓ જણે જાયા ।

તહિયં નમિમો પાસં

વિઘવિણાસં ગુણાવાસં ॥ ૬૦ ॥

પદ્મિમાણ ઠિયં પાસં કમઠો

હરિકરિવિસાયપમુહેહિં ।

ઉવસગ્ગિતો વરિસઙ્

અસંહજુગમુસલધારાહિં ॥ ૬૧ ॥

ઉદગં જિણનાસગ્ગં

પત્તં તો લહુકરેહ ધરણિંદો ।

જિણઓવરિ ફણાહત્તં

મોગેણ ય દેહવહિં પરિહિં ॥ ૬૨ ॥

ચલણાહો ગુરુનાહં

કમલં તો કમટુ સ્વામિહં નહો ।

ધરણો.ગઓ સવાસં

જિય ઉવસગ્ગં નમહ પાસં ॥ ૬૩ ॥

રત્નસાર ભાગ ખીજે પૃ. ૨૧૮-૩૨

તેજ પ્રમાણે જૈન શ્વેતામ્બર સા-

હિત્યના આવશ્યકનિર્યુક્તિ નામના પુરાતન ગ્રંથમાં 'અહિચ્છત્રા' માટેના ઉલ્લેખો નીચે પ્રમાણે મળી આવે છે.

“ગજાગ્રપદે દર્શાણકૂટવર્તિનિ તથા તક્ષશિલાયાં ધર્મચક્રે તથા અહિચ્છત્રાયાં પાર્શ્વનાથસ્ય ધરણેન્દ્રમહિમાસ્થાને ।”

તેવીજ રીતે “જ્ઞાતાધર્મકથા” નામના ગ્રંથમાં આ પુરાતન નગરના માટે આરીતે ઉલ્લેખ કરેલ છે.

“તીસે ણં ચંપાણ નયરીણ ઉત્તરપુરચ્છિમે દિસિમાણ અહિચ્છત્તા નામ નયરી હત્યા, રિદ્ધત્થમિય સમિદ્ધા વન્નઓ, તત્થ ણં અહિચ્છત્તાણ નયરિણ કણમકેહ નામં રાયા હત્યા, ”

“સેયં સ્વહુ મમ વિપુલં પણિય મંહમાયાણ અહિચ્છત્તં નગરં વાણિજ્ઞાણ ગમિત્તણ, ”

“અહિચ્છત્તં નગરં વાણિજ્ઞાણ ગમિત્તણે, ”— જ્ઞાતાધર્મકથા પૃ. ૧૬૨.

આવશ્યક નિર્યુક્તિ.

જિનપ્રભસૂરિકૃત તીર્થકલ્પ.

આમી. સર્વે ઓફ ઇન્ડિયા વૉ. ૧

કનીંગહામ.

૨૨

ડા. ફૂહરરનો રિપોર્ટ સન. ૧૮૬૧-૬૨
એપિગ્રાફીક ઇન્ડિયા વોલ્યુમ ૧૦

પૃ. ૧૧૦-૧૧૫.

Archiological Survey of India,
Vol. 2. P. 28-29,

H. R. Nevill. District Gaj-
etteers of the United Provinces
of Agra and Oudh, Vol. 3, 1903,
Allahabad,

J. R. A. S. Great Britain
and Ireland, 1903, P. 1-64
London.

વીગેરે સ્થળોએ આ અહીંચત્રાનો
ઉલ્લેખ મળે છે.

શોધખોળ થતાં અહીંચત્રાનગરની
પુરાતન સમયની કેટલીએક મૂર્તિઓ;
સ્તુપ, અને શિક્કાઓ
રાજ્યકર્તાઓ મળી આવ્યા છે જેમાં
ઈ. સ. પૂર્વે ૨૦૦ થી
૧૦૦ સુધીના છે. અહીં શુંગવંશના
રાજાઓ અગ્નિમિત્ર, સૂર્યમિત્ર, ભાનુમિત્ર,
વિષ્ણુમિત્ર, ભદ્રદોષ, દુવમિત્ર, જયમિત્ર,
ઈન્દ્રમિત્ર. ક્ષેત્રમિત્ર અને બૃહસ્પતિ-
મિત્ર વિગેરે રાજ્યકર્તાઓ થઈ ગયેલ છે.
તે વાત તેમાં મળી આવેલ શિક્કાઓ પરથી
જણાઈ આવે છે. આમાંના શિક્કાઓ
કૌશામ્બ અને અવધમાંથી પણ મળેલ છે.
ત્યારપછી ઈ. સ. ત્રીજી શતાબ્દના
મધ્ય ભાગમાં ગંગવંશિ જૈન રાજા
વિષ્ણુગોપ રાજ્ય કરી ગયેલ છે. ત્યાર
બાદ ઈ. સ. ૩૩૦ માં ઐાદ્રરાજા અચ્યુત
થોડા વર્ષો રાજ્યકર્તા થઈ ગયેલ ત્યાર
પછી પ્રસિદ્ધ રાજા મૈરઘ્વજ (મયુરઘ્વજ)
થઈ ગયેલ છે. એમ કહેવાય છે કે આ

રાજા જૈનધર્મી હતો તેમજ તેના સમ-
યમાં આ પ્રદેશમાં જૈનધર્મ ઉન્નતિ પર
હતો. તેમજ રાજા બલમિત્ર અને ભાનુ-
મિત્ર જે ઉજ્જૈની પર પણ રાજ્ય કરતાંઓ
થઈ ગયેલ છે તે પ્રસિદ્ધ જૈનાચાર્ય કા-
લિકસૂરિના ભાણેજ હતા તેવું સ્વેતામ્બર
જૈનોના સાહિત્યો પરથી જણાઈ આવે છે.

અહીંચત્રાનગરની શોધખોળ ડા.
ફૂહરરે સન ૧૮૬૨ ની સાલમાં કરેલ
તેમાં મળી આવેલ
શોધખોળમાં વસ્તુઓ સંબંધી તેમના
મળી આવેલ રિપોર્ટમાં જણાવે છે
પુરાતન અવ- કે-આ પુરાતનસ્થાનમાં
શેષો મૂર્તિઓ પદ્માસનો
તેમજ શિલ્પીઓના
કામો મળી આવેલ છે જે કુશાન રાજ્ય-
કાળના છે. આમાં એક પુરાતન જૈન
મંદિરના ખોદકામમાંથી એક મૂર્તિ હાથ
આવેલ છે. તેની ડાબી બાજુનો કેટલાક
લાગ તુટી ગયેલ હાલતમાં છે. આ મૂર્તિ
પદ્માસન સહીત ધ્યાનમુદ્રાએ પદ્માસનરૂપે
છે. પદ્માસનના ભાગમાં બંને બાજુએ
ઉભેલા એક એક સિંહ છે. વચ્ચેમાં ધર્મ-
ચક્ર છે. ધર્મચક્રની આજુબાજુ કેટલાક
પૂરૂષો અને સ્ત્રીઓ મૂર્તિને વંદન કરતાં
ઉભેલ છે. આ મૂર્તિનું શિલ્પકામ “ઈન્ડો-
કોરી નથીઅન” ઢળનું છે. મૂર્તિના નીચે
પદ્માસનમાં જે શલાલેખ છે તે પ્રાચી
લીપીમાં ક્રોતરાએલ છે”.

સં. ૧૨ ના ૪ માસ ૧૧ દિવસે
ઈતિશય પૂર્વમ કોટિગન વામખાડાસિયાનો

૨૩

કુલાતો અને ઉચ્ચનાગરી શાખાતો જેનિસ્ય આર્યપુર્ણસલસય.

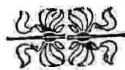
સં. ૧૨ ના વરસાદનાજ મહિનામાં અગિઆર દિવસે કૌટિયગણુ બમ ભાડાસિય કુલ અને ઉચ્ચનાગરિ શાખામાં આર્ય પુસિલસય. વી. આ મૂર્તિ દિગમ્બર જૈનોની બતાવેલ છે. ડા. કૂહરરે આ સંવત શક સંવતનો છે તેમ બતાવેલ છે.

બીજી એક ચતુર્મુખ જૈન તીર્થ'કરની મૂર્તિના નીચેનો પબાસણુવાળો ભાગ મળી આવેલ છે. અને બીજા બે લેખોવાળા પથ્થરો મળી આવ્યા છે તે બધા લેખો બ્રાહ્મી લીપિમાં કોતરાયેલા છે. તેમાં પબાસણુવાળો શિલાલેખ સં. ૭૪ ની સાલનો કુશાન રાજ્યકાળનો બતાવેલ છે. તેમ પબાસનનું શિલ્પકામ ઇન્ડો પરસી પોલિટન Indo-Persepopolitan ઢબનું કોતરાયેલ છે.

આ પુરાતન ટીલાનું ખોદકામ કરતાં પૂર્વ દિશા સ્તુપ તરફની બાજુએ એક સ્તુપ મળી આવેલ છે. તેમ આ

જગ્યાએ એક પ્રાચીન સમયનો સ્થંભ છે તેના પર આચાર્ય-ઇન્દ્રનંદિ શિષ્ય મહાદરિ પાર્શ્વમલિરાય કોટ્ટારિ... વિગેરે લખેલ છે. તેમ એક શિલાપટ્ટના પર નવબ્રહ્મનું કામ કરેલ છે ડા. કૂહરર આ સ્તુપને જૌદ્ધોનો બતાવેલ છે. પણશાક્ય મુનિના ઉપદેશ પછી જૌદ્ધોમાં સ્તુપો બાંધવાની પ્રથા શરૂ થયેલ છે. પરંતુ આ સ્તુપ ઇ. સ. પૂર્વે આઠમી શતાબ્દિનો હોવાનું જણાય છે.

પુરાતત્વના અભ્યાસિઓએ પહેલાંના શોધકામમાં જે સ્તુપો મળી આવેલ તે બધા જૌદ્ધોના લખી લીધેલ હતા. ડા. કૂહરરની જેમ ડા. ન્કહલરે અને કનિંગહામ વિગેરે શોધકોએ પણ તેવીજ રીતે મથુરા વિગેરે સ્થાનોના સ્તુપો માટે લખેલ પરંતુ તેની પુરતી શોધ થયા પછી ઉક્ત સ્તુપો જૈનોના છે તેમ બતાવેલ છે. મી. હેવેલે પોતાની હીસ્ટ્રી ઓફ ઇસ્ટર્ન એન્ડ આર્યન આર્કિટેક્ચર નામના પુસ્તકમાં તે સંબંધી ખુલાસાવાર નિર્ણયથી જણાવેલ છે.

ધર્મવાદ

લેખક મહત્લાલ ઝવેરચંદ ગાંધી

પદાર્થમાત્ર ક્ષણે ક્ષણે પરિવર્તન પામે છે. જુઓ કે સવાર પછી બપોર અને બપોર પછી રાત, ગુલાબની કળી ખીલે અને ફરમાય, એ રીતે આજે જગતના એકે એક કાર્યક્ષેત્ર ઉપર નજર નાંખીશું તો જણાશે કે એકે કાર્ય ક્ષેત્ર એવું નથી કે જે પોતાના મૂળસ્થાપનકાળથી સેંકડો પરાવર્તન પામી સેંકડો રીતે વિભક્ત ન થયું હોય. ધર્મ, વ્યાપાર, વેશ, નીતિ, રાષ્ટ્ર, કુટુંબ વિગેરે સૌ ક્ષેત્રો તરફ નજર નાંખીએ તો જણાશે કે તે આજે મૂળ ક્ષેત્રથી અનેક રીતે વિભક્ત થયેલાં માલમ પડે છે. તેમાંના કોઈક સ્વરૂપે એક છતાં નામે ભિન્ન, કોઈક નામે ભિન્ન અને સ્વરૂપે મૂળસ્વરૂપ અને કોઈક ક્ષેત્રો અનેક મિશ્રણથી બનેલાં નજરે પડે છે. છતાં પણ તેના પડેલા અને હવે પછી પડનારા ગમે તેટલા વિભાગો હોય પરંતુ તે મૂળતત્ત્વને અવલંબીને હોય તો તે મૂળ તત્ત્વના યથાર્થ પોષક અને વ્યાજબીજ ગણાય છે. તો પણ એ ભૂલવા જવું નથી કે ગમે તેવાં પરાવર્તનો અને વિભાગો થાય તો પણ મૂળ સત્ય સિદ્ધાંતો

જરા પણ બદલાતા નથી તે ચોક્કસ છે. અને જ્યાં આ સત્ય સિદ્ધાંતો જટલે અંશે હોય તેટલે અંશે તે ક્ષેત્ર સત્ય સમજવું જોઈએ.

આ સત્ય અને વ્યાજબી સરણી છતાં અનેકાનેક વિભાગોને જોઈ મૂળ તત્ત્વની બહેંચણ નહિં કરી શકનાર અદ્વજ માણસો સત્ય વસ્તુથી વંચિત રહી લાભની બુદ્ધિએ પ્રવૃત્તિ કર્યા છતાં ગેરલાભ ન ઉઠાવે તે ઉદ્દેશથી પૂર્વ મહાપુરૂષો જગતના અનેક પરાવર્તનો થયા છતાં જે પરાવર્તનોમાં જગતના મૂળ અચળ સત્યો છૂપાયેલાં છે તેને સમજવવા હરહંમેશ ઉદ્યત રહ્યા છે. તેમજ હઠાએહને લઈને જગતના પ્રાણીગણને ઉન્માર્ગે પ્રવર્તિ કરાવનાર હઠવાદીઓથી બચાવી અને વ્યામોહીઓના વ્યામોહથી પ્રાણીઓને બચાવી એ સનાતન સન્માર્ગે બતાવવામાંજ પોતાનું જીવન સફળ માન્યું છે.

આ સત્યધર્મ કથન કરનાર મહાપુરૂષો વાહવાહની ઈચ્છા કે ઐહિક યા પારલૌકિક દુન્યવી સુખની ઈચ્છા ન

રાખતાં જગતભરના પ્રાણીમાત્રને સત્ય ધર્મનું ભાન કરાવવું એજ જીવનધ્યેય વાળા હોય છે છતાં આ ધર્મ કથક પાસેથી યથાર્થ વસ્તુતત્ત્વનો યોગ કેવા પ્રકારના વાદ કરનારા લઇ શકતા નથી અને કેવા પ્રકારના વાદ કરનારને જણાવવાથી ધર્મકથકની મહેનત સફળ બને છે તે અહીં જણાવવાનું છે.

વાદ ત્રણ પ્રકારે છે શુબ્કવાદ, વિવાદ અને ધર્મવાદ. શુબ્કવાદ તેને કહેવામાં આવે છે કે જે વાદ ગર્વિષ્ઠ, નિર્દયસ્વભાવી અને યદ્રાતદ્રા બકવાદ કરનારા સાથે વાદ કરવો. આ વાદમાં વાદ કરનાર અભિમાની હોવાથી સત્ય વસ્તુ સમજાયા છતાં સ્વીકારી શકતો નથી અને કદાચ શ્રોતાઓના વક્ષણને લઇને સ્વીકારે તોપણ તેના જીવનમાં તેનું પરિણમન કે સત્યવસ્તુના સમજવનારનો ઉપકાર માની શકતો નથી. આ શુબ્કવાદમાં સામાને જે તત્ત્વપ્રરૂપકનો ધર્મકથનથી ધર્મમાં વાળવાનો આશય હોય તે પાર પડતો નથી. ઉલ્લટ તે નિર્દયસ્વભાવી હોવાથી તેનો પરાજય થાય તો તે હંમેશનો શત્રુ થઈ નહિં ધારેલ એવાં અવનવાં વિદ્નેા કરી મુશ્કેલીમાં નાંખે છે. તેમજ યદ્રા તદ્રા બકનારા મૂઠ માણસ સાથે વાદ કરવાથી કાંઈ પણ ફાયદો થતો નથી

કારણકે તેમાં તે વસ્તુતત્ત્વને સમજી શકતો નથી અને કેવળ વાદ કરનારની નકામી શક્તિનો વ્યય કરે છે. આવા વાદને શુબ્કવાદ કહેવામાં આવે છે. આ વાદમાં જય થાય તો પણ લાભ નથી કારણ કેજે કદાચ આ શુબ્કવાદમાં જીત થાય તો તે શુબ્કવાદી આવેશમાં આવી પોતાનો પરાજય નહિ સહન થવાથી પોતાનું અકાળ મૃત્યુ વિગેરે કરી બેસવાથી સંસારમાં રખડી પડે છે. અને કદાચ તેમ ન કરે તો કાયમીનો વૈરી બની સત્યકથન કરનારને મરણાંત કષ્ટ આપનાર બને છે અને તે પોતે પોતાનું જીવન હારી સંસારમાં રખડી પડે છે. આ વાદમાં ધર્મકથક કદાચ હારે તો તેની અને શાસનની પેટપુર નિંદા કરી પોતાથી બનતી શાસનના મહિમાને હાનિ પમાડે છે.

આજ ખરેખર શાસનની હિલના કરવામાં કારણભૂત હોય તો અર્થવિહીન શુબ્કવાદો વિશેષ છે. આ શુબ્કવાદ સંબંધી સૂરિપુરંદર ભગવાન હરિભદ્ર સૂરિકૃત અષ્ટકના બે શ્લોકો નીચે મુજબ છે.

અત્યન્તમાનિના સાર્ધં,ક્રૂરચિત્તેન તુ દ્વદમ્
ધર્મદ્વિષ્ટેન મૂઢેન શુબ્કવાદસ્તપસ્વિના ૨
વિજયેઽસ્યાતિપાતાદિ,લાઘવં તત્પરાજયાત્
ધર્મસ્યેતિ દ્વિધાપ્યેષ, તત્ત્વતોઽનર્થવર્દનઃ
અપૂર્ણ

વિજ્ઞપ્તિ

- ૧ આ અંક અત્યંત ઉતાવળથી તૈયાર કરવાનો હોધ અમે વિશિષ્ટ લેખકોના વિશેષ લેખો મેળવી શક્યા નથી. તેમજ તેને હાલ ત્રણ કૌર્મમાં રજુ કરી શક્યા છીએ. પરંતુ હવે પછી ચાર કૌર્મ આપવાની આમારી ભાવના છે.
- ૨ આવતા અંકમાં પરમપૂજ્ય આચાર્ય શ્રીમદ્ સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી મહારાજ, પરમપૂજ્ય શ્રીમદ્ ત્રિપ્તિસૂરીશ્વરજી મહારાજ, પરમપૂજ્ય ઉપાધ્યાય શ્રીમદ્ લાવણ્યવિજયજી મહારાજ, પરમપૂજ્ય મુનિ મહારાજ શ્રીમદ્ વિદ્યાવિજયજી મહારાજ, તથા પરમપૂજ્ય મુનિ મહારાજ દર્શનવિજયજી મહારાજ આદિના વિદ્વત્તાપૂર્ણ લેખો આવશે તે તે વાંચવા રમ્ભે ચૂકતા.
- ૩ આ અંકમાં પ્રકાશન કે ઉતાવળને અંગે રહેવા પામેલા દોષ બદલ વાંચકગણ ક્ષમા આપશે.